

Incomplir les normes

Jaime Rivière

PID_00200680

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	8
1. Normes socials	9
1.1. Tipus de normes	12
2. Estereotip, etiquetatge i estigma	16
2.1. Estereotips i prejudicis	16
2.2. Etiquetatge i estigma	20
2.2.1. Desenvolupament	21
2.2.2. Goffman	26
3. El comportament sexual com a font de desviació	28
4. Homofòbia i preferències sexuals	32
5. La persecució de la diferència: obesitat, tatuatge i discapacitat	35
Resum	39
Activitats	41
Glossari	42
Bibliografia	43

Introducció

Aquest mòdul introdueix l'estudiant en l'estudi d'una sèrie de comportaments que, pel fet que incompleixen alguna norma, trenquen alguna expectativa, o causen suposadament o realment algun tipus de trastorn o incomoditat en la comunitat, s'han anat analitzant en el context de la sociologia de la desviació en un moment o un altre en els últims cent anys. És a dir, **generen una resposta social d'algun tipus**, i el que ens interessa d'aquests és tant el comportament mateix –l'estudi del qual de vegades queda fora del terreny de les ciències socials– com la resposta social a aquest comportament.

És important que l'estudiant tingui en compte dues coses abans de començar:

1) La primera és que **no totes les normes de les quals parlarem aquí tenen a veure amb la llei**. Les lleis defineixen determinats comportaments com a sancionables, i especifiquen les condicions en què són perseguibles i les sancions aplicables. Però la llei no parla sobre tots els comportaments de les persones, i hi ha almenys tres situacions en què no té gaire sentit esperar que hi hagi lleis i normes escrites:

- quan la ruptura de les normes es refereix a una cosa de poca importància,
 - quan es refereix a un comportament que està fora de l'àmbit comú de la llei, i
 - quan el comportament és nou i la llei no el preveu, perquè la seva existència era tècnicament impossible o inimaginable en el moment en què es desenvolupa la llei.
- Un exemple del primer cas és aquesta molesta ruptura de les normes que solem denominar *falta d'educació*.
 - Un exemple del segon cas és el comportament íntim d'una parella o un estil de vida clarament no convencional.
 - Un exemple del tercer cas és la situació en què un determinat comportament es deixa fora de la llei perquè simplement és inimaginable, per exemple, com quan les lleis victorians van deixar de preveure el lesbianisme com a falta legal perquè als legisladors ni els va passar pel cap aquesta possibilitat.

En qualsevol cas, la majoria de les coses de què parlarem són comportaments que no estan definits per les lleis com a infraccions. A més, moltes vegades el fet mateix que un comportament sigui una ruptura de les normes o no pot estar subjecte a controvèrsia, o bé perquè les normes no són clares o bé perquè

la situació és confusa. I especialment, al llarg del segle XX, hem vist com moltes activitats que inicialment es consideraven desviades o il·legals han deixat de ser-ho, i com n'han aparegut altres de noves.

La desviació social és una ruptura de les normes, però no totes les normes són lleis.

2) En segon lloc, en aquest mòdul parlarem de molts comportaments inconexos entre ells. La selecció de temes no és casual, ja que tots tenen una sèrie d'elements en comú.

- El primer i fonamental és que **tots impliquen una ruptura de les normes socials o de les expectatives dels altres** d'una manera o d'una altra.
- El segon, com hem vist, és el fet que **es mouen en un territori fronterer amb la llei**. És a dir, es tracta de comportaments que han passat de ser il·legals a ser simplement mal vistos i viceversa, encara que en alguns casos parlarem de delictes greus, però des d'un punt de vista sociològic. D'altra banda, també parlarem de comportaments que mai han estat il·legals però que tradicionalment han implicat una resposta social molt dura, com el tatuatge.
- El tercer és que **generen una resposta social de l'entorn**, que des del punt de vista de les ciències socials és tan interessant com el comportament mateix. Aquesta resposta social implica una sèrie de mecanismes de control social, unes vegades suaus i altres més durs, de vegades informals i de vegades institucionals. Aquesta és la importància de la resposta social que tot un corrent de la sociologia de la desviació, que ara estudiarem, posa l'accent sobre la necessitat d'explicar aquesta abans que el mateix comportament desviat.

Les dues primeres seccions d'aquest mòdul tenen un caràcter més teòric, igual que l'última. Primer s'especifica a què ens referim exactament quan es parla de normes socials, ja que és un concepte que, com veurem, reuneix moltes coses diferents. Després s'examina què diu la literatura de sociologia i psicologia sobre estereotips i prejudicis, i l'examen i la discussió d'aquests assumptes ens serviran per a il·luminar teòricament gran part dels processos de resposta social que estudiarem a continuació. Per finalitzar els aspectes més teòrics, presentarem la perspectiva teòrica més important en l'estudi d'aquest tipus de processos, almenys durant bona part de la història de la sociologia, que és la **teoria de l'etiquetatge** (de vegades anomenada *teoria de la resposta social*).

Després d'aquests apartats, examinarem per separat **a)** el comportament sexual, **b)** l'homofòbia –entesa com a resposta social a una ruptura de normes, i en l'actualitat com a desviació fronterera–, **c)** una sèrie de formes de desviació

que tenen en comú la presència d'un estigma (és a dir, un senyal que posa en evidència al qui la porta com un desviat en un sentit o un altre) i que es deriven o bé de l'estil de vida –com el tatuatge– o bé d'una condició mèdica –com l'obesitat o la malaltia mental.

Objectius

Aquest mòdul ha de servir l'estudiant per al següent:

1. Entendre el concepte de *norma social*, i la diferència entre norma en el sentit legal i en el sociològic.
2. Conèixer els diferents tipus de normes socials.
3. Entendre els conceptes d'*estereotip*, d'*etiquetatge* i d'*estigma*, com també els processos als quals estan associats. Així mateix, entendre les idees fonamentals que mostra la investigació sobre aquests processos.
4. Conèixer la tradició dels estudis sobre etiquetatge (o reacció social).
5. Conèixer els processos de desviació relacionats amb el comportament sexual i els debats sobre aquests.
6. Conèixer les dinàmiques d'etiquetatge lligades a l'homosexualitat, i l'homofòbia com a fenomen social.
7. Conèixer la literatura bàsica sobre altres processos relacionats amb dinàmiques d'etiquetatge i estigmatització.

1. Normes socials

La discussió sobre les normes socials ja és antiga en sociologia, i com veurà l'estudiant no és sinó una sèrie d'idees de sentit comú més o menys formalitzades. Exposarem les definicions clàssiques per després discutir-ne les conseqüències.

En la mesura en què tots esperem dels altres que s'impliquin en determinats comportaments i que n'evitin d'altres, no és possible imaginar una societat humana en què no hi hagi normes socials. Les normes que qualsevol persona troba al seu voltant es refereixen a tot tipus de coses:

Com respondre a una presentació, com saludar algú quan ens trobem –en funció del context i de la persona–, com reaccionar als comentaris dels altres, on tirar el paper brut, com presentar-nos a una entrevista de feina o com vestir-nos segons les circumstàncies.

Altres normes són més complicades, i en alguns casos afecten les creences que se suposa que han de mantenir els membres d'una societat, quin tipus de parella es considera adequada o quina estratègia personal s'ha de seguir en el futur. En un sentit general, es pot considerar que tota la nostra vida personal i social està orientada en una direcció, si no dirigida, per normes que estableixen els **margés d'actuació** que es consideren oportuns, raonables o adequats. No obstant això, no sempre complim les normes. Els incompliments són en realitat constants, de vegades privats i de vegades públics, i aquestes ruptures de les normes generen una resposta en el nostre entorn més o menys associada a la norma que hem trencat.

En el context d'aquesta assignatura, les normes no s'han d'entendre com les lleis que regulen el comportament. O no s'han d'entendre només així, ja que lògicament podem considerar les lleis com un tipus de norma. Intentarem aclarir tot això examinant algunes de les característiques que fan que les normes socials tinguin tanta varietat.

1) En primer lloc, **les normes es refereixen a expectatives sobre el comportament propi i dels altres.**

El que les cristal·litza i fa que siguin normes efectives és el fet que ordenen la realitat establint el que podem esperar dels altres i de nosaltres mateixos.

És a dir, se suposa que cadascú ha de complir una determinada línia de comportament en funció de la seva condició social i del context. Si es pensa bé, això és un criteri que ens permet descobrir normes no escrites (per exemple,

sobre la manera de vestir adequada en una situació determinada), però no és tan fàcil d'aplicar quan parlem de normes que, malgrat ser vigents o fins i tot formar part d'una regulació escrita, no es compleixen o no s'espera dels participants en una situació que les compleixin.

Un exemple una mica banal és quina és l'hora adequada per arribar a una casa on se'ns ha convidat a sopar. Arribar a l'hora exacta es pot considerar una falta d'educació, segons el context, i normalment s'espera de nosaltres que arribem uns quinze o vint minuts tard.

En termes generals, la primera resposta que un incompliment genera en l'entorn és la sorpresa. No obstant això, a l'estudiant no li resultarà difícil pensar en situacions en què l'incompliment és repetit i fins i tot previsible, i el tipus de resposta està normalitzat.

2) Les normes varien quant a gravetat. El rang de comportaments que estan subjectes a normes va des del més mundà, banal i immediat fins al més greu i transcendent. Hi ha normes sobre com ens hem de dirigir a un company de classe (si no emprem un to natural, sinó un to petulant i distant, obtindrem un rebuig immediat) i sobre com ens hem de vestir per anar a un casament, però també hi ha normes que es transformen en lleis, o el compliment de les quals es deriva més aviat de la seva pròpia racionalitat que del càstig potencial.

Per exemple, si no conduïm per la dreta correm un risc físic evident.

Les relacions entre les normes i les lleis no es redueixen simplement al fet que les segones siguin un tipus de les primeres.

Per exemple, en la majoria dels casos evitem cometre homicidis no perquè ens ho dicta la llei, sinó sobretot perquè pensem que això és una acció absolutament reprovable i tenim mecanismes mentals internalitzats que ens ho impedirien en gairebé totes les circumstàncies.

Hi ha normes de les quals, en sociologia i antropologia, pensem que transcendeixen la llei, en el sentit que són principis aparentment universals dels quals se sospita que són importants en l'organització social o que tenen una base biològica. És el cas, sobretot, de la **prohibició de l'incest**, que segons diuen és, en un grau o un altre, pràcticament universal. No tots els ordres legals prohibeixen les relacions incestuoses, però totes les societats ho fan (Fox, 1990).

3) Les normes adequades depenen del context. La majoria de les normes socials que podem concebre són adequades en uns contextos però no en d'altres. Segons com estigui configurat l'escenari, les regles que s'han d'aplicar són unes o d'altres. Alguns exemples d'això són obvis. Les normes que són convencions (com conduir per la dreta o per l'esquerra) varien segons el país –entenguem la societat o la cultura– on ens trobem. Encara que hi ha persones més hàbils que d'altres, normalment els individus atribueixen als escenaris en què es mouen unes determinades propietats. Un context d'interacció determinat pot ser més o menys formal, més o menys amistós, o més o menys tibant, i modulem el nostre comportament en funció de la interpretació que fem de l'entorn.

Això té algunes conseqüències que són interessants. Tots sense excepció hem passat per la infància i l'adolescència, i pràcticament tots hem passat per la situació en què adaptàvem el nostre comportament segons si ens trobàvem envoltats dels nostres iguals –altres nens o adolescent– o de persones grans (al marge del context en què ens trobéssim més còmodes, ja que molts nens i adolescents poden preferir en un moment donat la companyia de gent gran).

L'essencial d'aquesta experiència és que el comportament adequat amb els iguals és inadequat amb els grans i viceversa.

Si despleguem massa energia amb els grans, podem acabar amb un conflicte seriós; si som massa formals amb els iguals, la burla serà el millor resultat que puguem esperar.

D'altra banda, fins i tot les regles realment serioses poden dependre del context, la qual cosa planteja molts interrogants des del punt de vista de la ruptura de normes. Hi ha vegades en què matar o ferir l'altre se'ns planteja com una obligació pel que fa a les normes socials –que, no cal recordar, no són necessàriament el mateix que les normes morals.

4) Totes les normes estan subjectes a sanció positiva o negativa. En el context de la sociologia se sol parlar de sancions positives i sancions negatives, assenyalant d'aquesta manera que no totes les sancions són càstigs o desaprovacions. De la mateixa manera que les normes poden ser de diferent rang, s'entén que la seva ruptura va acompanyada d'una sanció equivalent en gravetat. És el sentit comú d'un context cultural determinat el que dicta l'adequació d'una sanció, de manera que l'espectre de sancions possibles va des del **llenguatge corporal** (canvis en la distància en la conversa o en la posició corporal, arrufar el nas, arronsar les espatlles, posar cara de sorpresa o de pòquer, gestos no sempre dirigits a l'interlocutor) fins a l'**expressió verbal** de desaprovació, la ironia o l'enfrontament verbal, o l'expressió de desaprovació del cercle social més proper. En l'altre extrem, l'**ostracisme** i el **càstig penal** esperen les infraccions més greus. De nou, en aquest cas, és important tenir en compte que hi ha nivells i contextos que són adequats per a donar significat tant a la ruptura de les normes com al càstig.

5) Les normes s'aprenen, i poden ser específiques d'un grup. Les normes bàsiques de conducta social s'internalitzen durant el procés de socialització. En cert sentit **són a la ment**. L'aprenentatge de normes no sempre és explícit, en el sentit que gran part del que aprenem durant la nostra infància i adolescència és resultat de la mateixa convivència amb els adults i amb els nostres iguals. Passa una cosa similar en la socialització secundària, que es produeix quan ens incorporem a un grup nou. Mentre que es podria dir que les lleis existeixen en la mesura en què estan escrites o la tradició jurídica les proclama com a precedents, moltes normes socials existeixen en la mesura en què estan

acceptades pels membres d'un grup determinat com a principis que constitueixen la realitat, i estan incorporades a la nostra percepció del món com una cosa en cert sentit **natural**. Una vegada que una norma queda establerta en un grup, es converteix en un **fet social**, que es dona per descomptat, i per tant passa a formar part de la manera d'operar d'aquest grup. D'altra banda, és difícil imaginar cap grup humà sense un conjunt bàsic de normes compartides. Més aviat al contrari, amb el temps tots els grups tendeixen a generar un sistema ric i sofisticat de normes dependents del context.

1.1. Tipus de normes

S'ha insistit molt que les normes tenen diferents nivells d'importància. És difícil establir un esquema únic en què es puguin classificar totes les normes socials, entre altres coses perquè en la literatura n'hi ha diversos intents – l'estudiant pot provar a generar la seva pròpia classificació temàtica; per exemple, entre normes que afecten la interacció, normes que afecten la convivència, normes que afecten el comportament apropiat envers els membres de la pròpia comunitat, normes relatives al pudor, etc. No obstant això, hi ha un esquema clàssic establert ja el 1906 per **William G. Sumner**. Sumner distingeix entre *leges*, *mores* i *folkways*.

- **Leges.** Són les lleis formals i explícites –però no necessàriament escrites– que s'utilitzen en qualsevol societat per a organitzar la vida civil. Normalment estan lligades a sancions específiques, i l'origen pot ben ser un codi escrit o consuetudinari com el costum ancestral. Les lleis civils sobre la propietat, la constitució de la família o l'herència no solen estar avalades només pels costums, sinó també per un sistema formal de sancions legitimes per la llei.
- **Mores.** Són principis de comportament moral adequat que regulen la manera de conduir-se de cada persona dins d'una societat. Són, per tant, normes que impliquen una avaluació moral assignada a la seva conformitat o a la seva ruptura. Les seves sancions impliquen la desaprovació, l'aïllament social i l'ostracisme. Parlar malament d'un altre a la seva esquena, confabular-se o renyar arbitràriament un subordinat poden no ser un incompliment de la llei, però per descomptat els altres ho veuran com una agressió i actuaran en conseqüència.
- **Folkways.** Són maneres de fer les coses i comportaments esperats que són comuns en una societat determinada. Vénen en la forma d'instruccions generals sobre com cal comportar-se en un context determinat, especialment en termes d'estil. Els *folkways* no solen tenir cap càrrega emocional o moral, però faciliten l'encaix de la persona en el context social. Se suposa que els homes bavaresos portaran *Lederhosen* (pantalons curts) durant els festivals, de la mateixa manera que és adequat portar *kilt* en les celebracions públiques a Escòcia, però no fora d'allà.

Hi ha una sèrie de distincions clàssiques, relatives al concepte de *norma*, que l'estudiant ha de conèixer.

1) **Normes formals/informals.** Qualsevol grup humà té dos tipus de normes operant simultàniament. En alguns casos, les normes i les seves sancions es fan explícites, i la seva ruptura implica algun tipus de càstig especificat prèviament. Les regulacions, estatuts, reglaments, lleis, decàlegs, juraments o constitucions són exemples de normes formals. En moltes altres situacions, el comportament es regula per mitjà de normes informals que no són necessàriament conscients. Aquest és el cas de totes les que hem esmentat més amunt a propòsit de la manera de conduir-se en presència d'altres i de la manera de fer les coses.

No obstant això, les normes informals es poden referir a molts altres aspectes.

Per exemple, es pot entendre que els ritmes i els temps de les fases de la vida estan regulats per normes, en el sentit que se suposa de cadascú que abordarà certs projectes i farà determinades coses en edats específiques: estudiar, buscar una feina, tenir parella, casar-se i tenir fills.

D'altra banda, no tots aquests passos estan exempts de l'aplicació de normes legals, ja que hi ha edats legals límit per a fer-los. Tot i que hi ha molta variació entre unes societats i d'altres quant a la rigidesa de les normes sobre el cicle vital i les nostres són relativament elàstiques, en el nostre context encara hi ha un cert nivell de desaprovació o almenys de sorpresa davant qui no segueix un guió prefixat, establert per la cultura, que especifica els moments adequats per a fer les coses.

Les normes informals no sempre es refereixen a aspectes menys importants de la vida. L'exemple ja esmentat de la prohibició de l'incest no solia aparèixer en codis legals ni en tradicions jurídiques fins al segle XIX, i encara és absent de l'ordre legal a molts països (Fox, 1990).

2) **Normes descriptives/restrictives.** Una norma **descriptiva** es refereix a les percepcions dels membres d'un grup sobre el que se sol fer en una situació específica.

És comú brindar a taula abans d'iniciar un sopar formal.

Una norma **restrictiva** es refereix al que se sol aprovar o desaprovar en una cultura particular: tracta sobre el que altres persones pensen que algú ha de fer.

No s'ha d'agredir verbalment els altres, ja que això pot causar reaccions inesperades i tibants per part seva.

En parlar amb la gent, és comú rebre la idea que alguna cosa s'ha de fer d'una manera determinada "perquè tothom ho fa així": la norma descriptiva es limita a especificar la manera en què es fan les coses. La restrictiva especifica per què s'han de fer d'una manera determinada. Aquesta distinció també s'aplica en lingüística i en dret.

3) Normes prescriptives/proscriptives. Les normes prescriptives ens diuen de quina manera hem d'actuar, mentre que les proscriptives ens parlen d'allò que no hem de fer. Tancar la porta en sortir de casa o ser amable amb els altres són normes prescriptives. Les normes que ens parlen de no agredir els altres, verbalment o físicament, són normes proscriptives.

4) Normes explícites/implícites. Moltes normes no són verbalitzades, ja que es donen per sabudes, però la seva ruptura desperta una resposta immediata de l'entorn. Això es deu al fet que o bé hi ha altres normes més immediates i senzilles de les quals se segueixen les altres, o bé al fet que la seva ruptura és tan rara que no té sentit especificar una norma conscient en el grup.

Un exemple del primer és la manera en què les normes sobre vestir-se i arreglar-se donen per descomptat que una persona no hauria de caminar nua per un lloc públic, excepte en circumstàncies molt determinades –una platja nudista, per exemple.

En la sociologia més clàssica, el mecanisme de control més estudiat és la mateixa existència de normes. La seva eficiència depèn de com estigui articulat institucionalment el sistema norma-sanció en un context determinat. L'estudiant pot reflexionar sobre algunes conseqüències d'aquesta manera de veure la societat. Una de molt important és que s'estableix el protagonisme del control social en un nivell cultural.

L'explicació clàssica de qualsevol comportament, observat des d'aquest punt de vista, és que els subjectes són conformistes amb les normes socials que han interioritzat prèviament, durant el procés de socialització, i aquesta és la raó per la qual es manté l'ordre social.

Per tant, l'atenció està posada en la manera en què s'aprenen les normes, la manera en què cristal·litzen, el procés mental que impliquen, les respostes informals a la desviació, i l'esquema cultural al qual responen. Com l'estudiant pot endevinar, això deixa fora molts processos importants: la resposta social, més enllà de la resposta formal immediata; l'origen mateix de les normes socials, que ha estat analitzat amb profit pels economistes; les conseqüències de la ruptura per al mateix subjecte desviat; la importància de la interpretació de les coses i del paper social dels que jutgen una situació; i el mateix canvi en les normes socials són només alguns d'aquests processos. Per tant, l'estudiant ha de tenir en compte que aquests esquemes sobre les normes socials són molt

bàsics i, en realitat, no ens permeten aprofundir gaire en l'anàlisi del comportament desviat, a part de constatar el fet obvi que la gent segueix pautes preestablertes a l'hora de comportar-se.

2. Estereotip, etiquetatge i estigma

El primer pas per a entendre les reaccions socials davant el comportament desviat és entendre com prejutgem o esperem comportaments dels altres. Per tant, ens fa falta introduir-nos en l'estudi de la **conformació de les actituds personals i grupals envers altres persones o grups**. En les ciències socials, això s'ha analitzat a partir dels conceptes d'*estereotip*, *prejudici* i *atribució*.

- Un **estereotip** és una idea prefixada i cristal·litzada sobre les característiques personals d'un grup de persones al qual podem pertànyer o no.
- Un **prejudici** és una valoració (positiva o negativa) d'un grup de persones. La distinció entre *prejudici* i *estereotip* pot semblar una mica subtil al principi, però és important.
- En psicologia se sol anomenar **atribució** les explicacions que desenvolupem sobre el comportament dels altres, que, com veurem, tendeixen a ser conseqüents amb els nostres prejudicis i estereotips, alhora que causa d'aquests.

Tots aquests fenòmens tenen alhora una dimensió social i cultural i una dimensió psicològica. La primera es mostra en el fet que aparentment hi ha societats amb més prejudicis que d'altres, i la segona en el fet que hi ha diferències individuals dins de les societats. Això vol dir que les idees que permeten l'anàlisi dels prejudicis i de les atribucions socials vénen de diversos camps de treball en les ciències socials. Moltes coses vénen de la psicologia social, altres de la sociologia, i algunes de l'antropologia social. Si calgués fer un repartiment –una mica arbitrari– del treball, podríem dir que els psicòlegs socials s'han ocupat més de respondre a com operen els prejudicis, i els sociòlegs de contestar a quines són les conseqüències de les atribucions per a la vida de la gent.

2.1. Estereotips i prejudicis

Com es conformen els prejudicis i les etiquetes socials? Encara que alguns científics socials moltes vegades difereixen en la manera precisa de definir *prejudici*, gairebé tots estan d'acord en el fet que aquest implica enjudiciar, usualment de manera negativa, un grup o els seus membres (Fiske, 1993; Jones, 1997). De la manera comunament utilitzada en psicologia, el prejudici no és merament la declaració d'una opinió o d'una creença, sinó una actitud que inclou sentiments com el menyspreu, el disgust o l'abominació. És a dir, implica una **disposició** envers la part prejutjada.

Una manera de respondre a aquesta pregunta és pensar-hi com a **expectatives**, és a dir, com a idees prèvies sobre el comportament i la personalitat d'altres en funció de trets socials, culturals, racials, etc. Òbviament aquestes expectatives tant poden ser positives com negatives. Són positives si esperem que el fet que una persona pertanyi a una categoria de gent determinada impliqui un tret bo per a aquesta persona. Són dolentes si passa el contrari. Ara bé, les expectatives que ens formem sobre el comportament dels altres depenen de categories mentals amb què ordenem el món, entre les quals algunes són prejudicis.

Prejudici, estereotip i discriminació són tres fenòmens diferents.

El prejudici, l'estereotip i la discriminació sovint van de la mà, però també és possible trobar-ne un sense tenir els altres.

- Quan un grup ètnic és estereotipat amb un atribut neutral o positiu com "orientat a la família," el prejudici i la discriminació podrien no estar involucrats.
- De manera similar, un prejudici generalitzat en contra d'"estrangers" o "persones amb amputacions" podria no incloure estereotips específics o actes de discriminació.

Observació

Fins i tot de vegades la discriminació té lloc sense prejudicis o estereotips, intencionalment o no intencionalment.

Els primers treballs sobre prejudicis daten dels anys vint. **Walter Lippman** (1922), que és conegut sobretot per ser un dels primers estudiosos de l'opinió pública, va comparar els estereotips a **imatges mentals** o reproduccions mentals de la realitat i, des d'aleshores, gradualment el terme *estereotip* va arribar a obtenir un significat de generalització –o, molt sovint, de sobregeneralització– sobre membres d'algun grup. Com passa amb el prejudici, aquesta generalització pot ser positiva, però gairebé sempre és negativa i persistent. Lippman defensava que els estereotips són una mena de pseudoambient que intervé entre les persones i la realitat que les envolta, organitzant la percepció i, per tant, influïent en allò que perceben. Mitjançant categories mentals, simplifiquem la realitat per fer-la manejable per la nostra ment. Lippman anomenava aquesta manera d'operar dels estereotips **funció cognitiva**. A més, els estereotips tenen un segon ús quan es fan servir per a defensar la nostra posició en la societat, en la mesura en què en definir-ne a d'altres ens definim implícitament a nosaltres mateixos. Lippman denominava aquest segon aspecte **funció defensiva**. Aquestes senzilles idees manejades per Lippman en el primer terç de segle han influït enormement en la manera d'entendre com operen els estereotips en les societats contemporànies.

És en els anys cinquanta quan s'estableix clarament la distinció entre *prejudici* i *estereotip*, sobretot a partir de les idees de Lippman. En els textos inicials de la psicologia social, **Gordon Allport** (1954) vincula els estereotips i els prejudicis en el sentit que donem aquí a aquests termes.

Defineix *prejudici* com una “creença exagerada associada a una categoria”, seguint bàsicament les idees que proposa Lippman.

També als anys cinquanta es publica *La personalitat autoritària*, que és un informe elaborat per **Adorno**, Frenkel-Brusnick, Levison i Sanford, motivat inicialment per la cerca d'explicacions sociològiques a l'ascens del nazisme a Alemanya. Encara que l'argument que desenvolupen aquests autors és complex, ens interessa el fet que associïn l'aparició d'estereotips a personalitats intolerants i autoritàries, que prefereixen usar categories mentals rígides en la definició del món.

A partir d'aquest moment, la literatura sobre estereotips és ingent. Això no obstant, en aquest tema ens interessa el treball d'alguns autors que van contribuir al seu moment a establir la discussió sobre el concepte d'*estereotip* i la seva aplicació. **Campbell** (1965), en una investigació sobre l'etnocentrisme entre pobles africans, parlava de factors interns i externs en la conformació d'estereotips. Els externs es refereixen a les característiques suposades o reals del grup descrit, mentre que els interns es refereixen a les motivacions, incentius i hàbits del grup que descriu. Els estereotips reflectirien així tant les característiques del grup descrit com del que descriu, per mitjà d'una projecció. Els estereotips contenen errors cognitius que en limiten la funció cognitiva:

1) **L'absolutisme fenomènic**. És la manera en què se subratllen les diferències amb el grup al qual s'estereotipa i s'eliminen les característiques comunes.

2) **La percepció causal errònia**. És la manera en què s'atribueixen les causes de les diferències a propietats que en realitat són constructes socials, com la raça –en comptes, per exemple, d'atribuir-les a característiques socioeconòmiques o a diferències culturals.

3) **La interpretació oportunista de les diferències**. És l'atribució de l'hostilitat als trets negatius del grup estereotipat, en comptes de l'atribució a la disposició del grup que estereotipa.

Per a Campbell, en l'origen dels estereotips hi ha conflictes d'interessos entre el grup que estereotipa i el grup estereotipat, i és el conflicte mateix el que genera estereotips negatius.

Una variant més moderna de la teoria dels estereotips és la de **Henri Tajfel**, que ha estat un psicòleg social molt influent en l'estudi de la identitat social. Tajfel (1982) defensa que no és necessari un conflicte d'interessos perquè es produïxi una asimetria en l'avaluació que fan uns grups d'altres i una discriminació grupal. A més, Tajfel subratlla el fet que l'estereotip representa un conflicte **de grup**, més enllà que siguin persones les que el mantenen. Tajfel defensa que els aspectes negatius del prejudici es poden associar a tres fenòmens:

1) **La categorització**, és a dir, l'atribució de característiques psicològiques generals a grans grups humans, que té com a conseqüència la simplificació ordenada de la realitat.

2) **L'assimilació d'informació social**, és a dir, el fet que l'adquisició d'idees sobre un grup humà és més immediata abans d'haver-hi tingut contacte o havent-hi tingut molt poc contacte. D'aquesta manera, tenim certa tendència a conformar una idea sobre com és un tipus de gent abans d'haver tingut l'ocasió de particularitzar en persones concretes i d'entrar-hi en relacions de reciprocitat.

3) **La cerca de coherència**. Quan apareixen canvis i noves situacions, tots busquem donar una explicació senzilla al desenvolupament dels esdeveniments. Això es veu facilitat pel fet de tenir imatges mentals simplificades sobre el món, que a més són coherents amb les creences prèvies. És un cas del que actualment se sol anomenar **biaix de confirmació**, és a dir, la tendència a interpretar la informació nova com a coherent amb les creences que ja tenim.

Tant Tajfel com Campbell tenen en comú que consideren els estereotips com un fenomen de grups, en el sentit que entenen que parlem de sistemes de significats interpersonals amb un caràcter col·lectiu clar. L'explicació d'aquest interès es troba en el fet que tant ells com una part de la psicologia social està embrancada en el projecte de construir una teoria general de les relacions entre grups humans que permeti il·luminar un dels fenòmens que vertebraven les relacions socials en la societat nord-americana, que és el conflicte racial. L'estudiant ha de tenir en compte que el públic a qui es dirigeixen aquests autors i altres de similars té com a referència de conflicte grupal el que hi ha establert entorn de comunitats definides bàsicament pel color de la pell als Estats Units. Una altra línia de treball se centra més aviat en els aspectes més psicològics dels estereotips. És el que en la literatura s'ha denominat **l'orientació cognitiva**, i es caracteritza perquè considera els estereotips com un mecanisme mental natural, la qual cosa implica el següent (Hamilton i Trotter, 1985):

1) La manera d'operar dels estereotips sempre és la mateixa. L'interès de la investigació ha d'estar dirigit als processos pels quals sorgeixen i canvien, i no tant pels continguts.

2) Els mecanismes centrals en la conformació d'estereotips són els biaixos en el processament d'informació, com és el cas del biaix de confirmació o les sobregeneralitzacions de què hem parlat més amunt.

3) Hi ha a més factors motivacionals i d'aprenentatge social, la qual cosa vol dir que hi ha un aspecte volitiu (relacionat amb la voluntat) i no solament cognitiu en la formació d'estereotips.

Actualment, una variant més complexa d'aquesta tendència la representa la línia d'investigació enquadrada en la psicologia evolutiva. **Tversky i Kahneman** (amb Paul Slovic, 1982) parlen de l'**heurística d'accessibilitat**: la tendència a jutjar la freqüència i importància d'una classe d'esdeveniments en funció del grau en què són accessibles a la ment. És a dir, les explicacions que resulten més senzilles d'entendre són preferibles per a molta gent, malgrat que un examen més minuciós de les situacions i els esdeveniments les desmentixin amb facilitat.

En conjunt, els conceptes d'*estereotip* i *prejudici* ens introdueixen en l'anàlisi dels mecanismes pels quals un grup determinat de persones és jutjat en un context social determinat. L'estudiant pot entendre que aquest tipus de mecanismes són importants a l'hora d'establir la manera en què s'assignen atributs desviats a una categoria de persones, sobre una ruptura de normes real o imaginada. En el cas extrem, l'estereotip inclou l'etiqueta de *desviat* i, com veurem a continuació, les persones implicades en comportaments que són jutjats com a desviats per la resta de la societat poden incorporar l'estereotip en la seva pròpia identitat.

2.2. Etiquetatge i estigma

La teoria de l'etiquetatge és un pas més en l'anàlisi de les reaccions socials davant el comportament desviat. Posa l'accent en les **reaccions socials davant la desviació** abans que en el procés de desviació com una cosa causada externament, i afavoreix una interpretació molt subjectiva de la desviació. Facilita molt l'anàlisi de les formes de desviació social més toves, és a dir, els comportaments que, sense atemptar contra la llei o fent-ho d'una manera lleu, estan no obstant això subjectes a censura social. I conté en realitat diferents punts de vista, uns de més radicals i altres de més suaus, sobre l'origen i rellevància d'aquests processos de desviació.

En certa manera, es pot veure com una indagació en el funcionament del control social immediat del comportament, encara que els investigadors que han treballat en aquesta línia mai no es definirien a ells mateixos com a teòrics del control social. El tipus de control social en què se centra és el que estableix l'entorn més immediat del subjecte, per mitjà de categories culturals predefi-

nides, a partir de la seva influència en l'autoimatge del subjecte mateix i en el seu comportament subsegüent. Per aquestes raons, de vegades s'anomena la teoria de l'etiquetatge *teoria de la reacció social*.

La teoria de l'etiquetatge té algunes diferències importants quant al tema i a l'enfocament dels processos que estudia respecte d'altres corrents de la sociologia de la desviació i de la criminologia, i és que parteix d'una idea fonamental:

Allò que fa d'un comportament una cosa desviada és la reacció dels normals o correctes davant d'aquest comportament.

Aquesta idea ha estat molt influent en diverses àrees, especialment en la psiquiatria, gràcies al seu enfocament de la reacció social davant la malaltia mental i el pes de l'entorn en els processos de tractament psiquiàtric.

L'estudiant no ha de pensar en la teoria de l'etiquetatge com en una escola tancada, sinó més aviat com en **un corrent general d'estudis sobre comportament desviat**, centrat abans en els aspectes subjectius que en els objectius, i en les reaccions socials més que en les causes i les estructures del comportament desviat.

2.2.1. Desenvolupament

El treball que ha tingut més influència en el desenvolupament i consolidació de la teoria de l'etiquetatge és el llibre *Outsiders*, escrit pel sociòleg nord-americà **Howard S. Becker** i publicat el 1963.

Becker nega que hi hagi res intrínsec en les accions de la gent que sigui desviat, i afirma que, per contra, és el judici que estableix l'entorn social el que converteix un determinat acte (i també la persona que el comet) en desviat.

Això és un resultat social però previsible de la tendència de les majories normals a catalogar negativament les minories diferents, o els que s'allunyen de les normes culturals estàndard. El resultat és que els etiquetats incorporen l'etiqueta que se'ls ha assignat i aquesta els influeix en el seu comportament futur. D'alguna manera, el mecanisme de l'etiquetatge és el d'una **profecia que es compleix a si mateixa**.

La teoria de l'etiquetatge va tenir molta influència als anys seixanta i setanta, i la seva versió moderna encara s'utilitza en certs contextos d'anàlisi de pràctiques desviades –com el consum de drogues, vist des del punt de vista de l'addicte– o de situacions clíniques en què l'etiquetatge forma part del procés de la malaltia –com l'alcoholisme o molts trastorns mentals.

Malgrat la influència d'aquest treball, la idea que els estereotips influeixen en el comportament dels estereotipats es pot remuntar en el temps als orígens de les ciències socials. La influència més important en el treball de Howard Becker és la d'una escola de psicologia nord-americana, desenvolupada als anys vint i trenta, denominada *interaccionisme simbòlic*, i que se sol interpretar com una versió psicosocial del pragmatisme americà.

D'acord amb l'interaccionisme simbòlic, la identitat personal es construeix a partir de les interaccions de cada individu amb les persones que té al voltant.

En la teoria de l'etiquetatge es desenvolupa aquesta idea i es porta a les seves últimes conseqüències.

Així, en una mena de joc de miralls, la imatge de nosaltres mateixos seria el resultat de les nostres idees sobre com ens veuen els altres. Aquesta imatge de si mateix, al costat de la consciència d'un mateix, forma el *self* (concepte que no se sol traduir, ja que no té una traducció¹ òptima).

⁽¹⁾ Si *mateix* seria el terme més proper.

El 1938 **Frank Tannenbaum** publica *Crime and community*, text que indaga en el sistema de relacions socials que envolta l'activitat criminal. Introdueix per primera vegada la idea de *tagging* (etiquetatge), que implica que l'assignació a una categoria per part de la comunitat pot afavorir que un individu s'impliqui en un comportament determinat.

L'etiquetatge inicial afavoreix que l'etiqueta s'adopti com a part de la identitat i, com més atenció es presti a l'etiqueta, més probable és que la persona s'hi identifiqui.

Aquest procés, que Tannenbaum anomena *dramatització del mal*, afavoreix, des del seu punt de vista, la implicació dels etiquetats en les activitats que se suposen relacionades amb l'etiqueta que se'ls aplica. Des d'aquest punt de vista, la manera d'evitar el procés de desviació –de qualsevol mena– passaria per una renúncia a la teatralització que implica el procés d'etiquetatge, és a dir, al fet que les parts implicades assumeixin rols que es donen per propis en el guió. Per tant, ja als anys trenta trobem una idea que ha anat unida d'una manera o altra a la teoria de l'etiquetatge o de la reacció societària, i és que

les persones implicades en la desviació es comporten com si estiguessin actuant segons un guió prefixat. Des d'aquest punt de vista, trencar amb aquest guió és una de les vies de sortida de la situació de desviació.

Les idees de Tannenbaum van caure en un context en què la criminologia dominant era de caràcter positivista, i van tenir molt més ressò en l'entorn de la sociologia acadèmica que en la criminologia, territori en què no comencen a tenir influència almenys fins als anys setanta. El 1951, **Edwin Lemert**, en un llibre que seguint les convencions de l'època es titulava *Patologia social*, introdueix una distinció que es fa important en la teoria posterior de l'etiquetatge, que és la que s'estableix entre desviació primària i desviació secundària.

- La **desviació primària** és l'experiència de ruptura de les normes per si mateixa, i les seves conseqüències pràctiques immediates.
- La **desviació secundària** és la resposta social i especialment el rol creat per a manejar la condemna social del comportament.

Exemple

L'ús de drogues i el maneig de les seves conseqüències psicològiques, mèdiques i biològiques immediates constituïria un procés de desviació primària; l'assignació i, si escau, l'assumpció per part del consumidor del rol de ionqui constituïria un procés de desviació secundària.

Com es pot suposar, diferents contextos socials conformen processos de desviació secundària diferents. En l'esquema que proposa Lemert, **l'etiquetatge constitueix el procés de pas de la desviació primària a la secundària.**

Lemert crida l'atenció sobre el fet que la desviació –entesa sempre com a ruptura de normes– és en realitat molt habitual en tots els ordres de la vida. Això és essencial per al seu argument, ja que crida l'atenció sobre el fet que és la **desviació secundària, i no la primària, la que té interès com a fenomen social.**

Per tant, segons Lemert, la desviació és un procés amb una sèrie de passos més o menys prefigurats. Així, es produeix quan un actor social

- 1) trenca en algun sentit les normes,
- 2) provoca una reacció social inicial
- 3) que no atura necessàriament la desviació. Si l'escenari de ruptura continua,
- 4) es provoquen sancions més fortes que generen

- 5) més desviació acompanyades de ressentiment i hostilitat cap als que imposen les penes.
- 6) En un moment donat se superen els “llindars de tolerància” de l’entorn social i es generalitza l’etiquetatge de la persona que trenca les normes.
- 7) Les sancions a la persona etiquetada són així mateix més severes, per la qual cosa es reforça el comportament desviat. Finalment,
- 8) l’etiquetat mateix accepta l’etiqueta i actua en conseqüència, i d’aquesta manera cristal·litza el procés de desviació.

Probablement, l’esquema del procés de desviació de Lemert és una mica rígid, en el sentit que no hi ha motius per a pensar que es pot acceptar una generalització d’aquests passos en lloc d’uns altres. No obstant això, té algunes virtuts importants.

- D’una banda, implica la idea que hi ha una separació entre la conducta desviada i la resposta social a aquesta i, el més important, que la resposta social mateixa té conseqüències en termes d’aprofundir o cristal·litzar l’acte de desviació.
- D’altra banda, crida l’atenció sobre el fet que la desviació s’ha d’observar com un procés en què no solament prenen part l’actor desviat mateix i l’autoritat pública, sinó també la comunitat en el seu conjunt.

Lemert mateix va utilitzar com a referència de les seves idees sobre el procés de desviació les seves investigacions i les d’altres col·legues sobre l’addicció a les drogues. Al costat dels seus col·laboradors va descobrir que, a més de l’addicció física a la droga i els problemes de tipus econòmic i social que en provocava el consum en els addictes, hi solia trobar un procés mental intens sobre la pròpia identitat del consumidor i **la justificació del consum com una cosa intrínseca** a la seva personalitat. En paraules de Lemert,

“els seus actes es repeteixen i s’organitzen subjectivament i es transformen en rols actius que es converteixen en el criteri social per a assignar-los un estatus [...] Quan una persona comença a utilitzar el seu comportament desviat o el rol basat en aquest com un mitjà de defensa, atac, o adaptació davant els problemes oberts o encoberts creats per la reacció de la societat davant ell, la seva desviació és secundària.”

(Lemert, 1951, pàg. 75-76)

Com hem dit abans, malgrat que les idees inicials es troben en el treball de Tannenbaum, i que Lemert desenvolupa els conceptes centrals de la teoria de l’etiquetatge, el treball de Howard Becker és sens dubte el més citat i reconegut d’aquest corrent, i també el més criticat. En algun sentit, és un treball més modern que el dels seus antecessors. Becker va fer treballs de camp, centrats en com s’adopten rols desviats en determinats ambients, amb músics de sales de ball, i més endavant amb fumadors de marihuana. Aquests estudis formen

Breu història de la drogoaddicció

Si a l’alumne li sorprèn que als anys quaranta existís un problema social de drogodependència, recordem que, per exemple, una proporció important dels músics de jazz de l’era del *bebop* (anys quaranta i cinquanta) van caure sota els efectes de l’heroïna. A Espanya, l’equivalent eren els *grifotats* o addictes a l’haixix, molt sovint arran d’una experiència militar al Marroc espanyol. De fet, se sol considerar que l’ús generalitzat de la morfina com a medicina de guerra a la Primera Guerra Mundial va provocar una demanda d’opiàcis a Europa i als Estats Units que va ser l’origen dels mercats de droga al nord.

la base per a *Outsiders*, aparegut el 1963, que ràpidament es va convertir en una mena de manifest del corrent dins de la sociologia nord-americana més partidària d'una interpretació de la desviació entesa com la incorporació a la identitat dels desviats de les expectatives negatives de l'entorn social que els sanciona.

El colonitzador i el colonitzat

Una de les vies d'aprofundiment en les idees inicials dels teòrics de l'etiquetatge ha consistit en l'especificació del paper social dels que efectivament assignen les etiquetes. En cert sentit, la capacitat de posar una etiqueta representa un poder implícit i una relació de dominació entre l'etiquetat i l'etiquetador. Una de les versions més extremes d'aquesta línia ens l'ofereix Albert Miermi. A *El colonitzador i el colonitzat* (1965) se centra en l'efecte psicològic de la marca social creada per la dominació d'un grup sobre un altre. A mesura que dura la relació d'opressió, "s'acaba convertint en una cosa tan familiar per a ell que creu que forma part de la seva constitució, tant que l'accepta i no pot imaginar que se'n recupera" (1965, pàg. 321-322). Més endavant, a *L'home dominat*, interpreta el procés d'etiquetatge estigmàtic com un acte dirigit a justificar l'explotació o la criminalització de la víctima (que en aquest cas és el desviat mateix). El racisme, sota la mirada de Miermi, és així una acció dirigida a justificar la dominació de la minoria per la majoria, a legitimar el fet que la vida dels membres del grup etiquetat està subjecta a la mala fortuna i la misèria de ser entre els perdedors. El gueto i l'explotació colonial són d'aquesta manera el resultat d'un procés de racionalització d'una realitat que ja existeix. Es tracta d'una lògica invertida, basada en la idea central que hi ha una falta inherent o una fallada original en el grup subordinat: hi ha d'haver alguna cosa malament en aquesta gent. Si no, com seria possible que els tractéssim tan malament? En tot cas, les idees de Miermi s'allunyen del corrent principal en la teoria de l'etiquetatge. D'una banda, perquè fa una generalització d'un joc de conceptes, originalment pensat per a l'anàlisi micro de respostes comunitàries davant comportaments de ruptura de normes, i l'aplica a relacions de dominació en el seu conjunt –Miermi està interessat, específicament, en els conflictes racials als Estats Units. D'altra banda, perquè reinterpreta el que en l'esquema original són relacions entre persones com un sistema de relacions entre grups. En cert sentit, Miermi estén el pont entre la teoria de l'etiquetatge i la criminologia crítica, que l'estudiant ja coneix.

Un text que ha tingut una influència especial a Europa és *El procés de desviació* (1969), de **David Matza**. Aquest autor assenyala que el fet que un determinat comportament es prohibeixi té dues conseqüències: d'una banda, manté la majoria de la població fora d'aquest comportament, però, d'altra banda, facilita l'aparició de noves oportunitats per a crear identitats desviades. El que facilita la implicació en una identitat desviada entre les persones que tenen la propensió "objectiva" adequada és precisament el desenvolupament d'aquesta identitat. El subjecte afegeix "significat i gravetat" a les seves activitats desviades precisament a causa de l'atenció que rep per part dels agents que tenen capacitat per a jutjar-lo.

Leslie Wilkins (1964) va cridar l'atenció sobre el fet que la gestió d'una identitat desviada i la seva integració en la vida quotidiana té per efecte el que va denominar **amplificació de la desviació**. Així denomina la situació en què el control social (i especialment el control per part de les institucions), en penjar una etiqueta indesitjable a un comportament, té la conseqüència no desitjada de provocar-ne en realitat la propagació. Al seu torn, els etiquetats com a desviats es fan més reticents al canvi.

2.2.2. Goffman

Erwin Goffman mereix una nota a part en el desenvolupament de les teories de la resposta social, tant per la seva influència com pel fet que és difícil d'enquadrar completament en aquest corrent. La seva influència en la sociologia contemporània no es deu només al que ens mostra sobre la desviació social com determinades propostes metodològiques i teòriques que aquí no ens interessen tant. Goffman és molt conegut per cridar l'atenció sobre els patrons de relació i la interacció cara a cara en la vida quotidiana, i la seva obra més rellevant és potser *La presentació del jo en la vida quotidiana*, centrada en la manera en què desenvolupem estratègies per a mostrar-nos davant els altres creant així una identitat pública, diferent de la personal i de l'íntima. En aquesta idea, parla de l'existència de **regions davanteres** –en les quals la persona es mostra en una situació més formal i segueix normes de comportament més estrictes– i **regions posteriors**, en les quals es relaxa la presentació personal i s'emprenen comportaments que en altres condicions es mantindrien sota control. El que fa Goffman amb aquest tipus d'anàlisi és portar a les últimes conseqüències el tipus d'anàlisi dramàtica que ja es trobava en la tradició de la sociologia des dels anys trenta.

Anomenem **anàlisi dramàtica** l'estratègia d'investigar el comportament de les persones com si aquestes estiguessin executant una obra de teatre, en la qual interpreten papers, segueixen guions preestablerts i es poden trobar en l'escenari o fora. En general, aquestes persones estructuren la seva vida quotidiana i la seva identitat d'una manera similar a com es conforma una representació teatral.

Observació

Fixem-nos en la concordança d'aquesta idea amb la "dramatització del mal" de la qual parla Tannenbaum.

El 1963 Goffman publica *Estigma*, que és una indagació sobre les conseqüències de la càrrega de mostrar una marca en termes de la pressió social i de les seves conseqüències psicològiques en l'individu.

L'estigma és una relació social de devaluació en què, explícitament o implícitament, es priva un individu d'una acceptació social plena.

L'estigma pot adoptar moltes formes: pot ser físic, en forma de marca o de discapacitat; biogràfic, pel fet de tenir una taca en la història vital; o contextual, pel fet d'anar amb companyies indesitjables o tenir una feina considerada impura per d'altres.

Els estigmes no són necessàriament vàlids, en el sentit que poden ser falsos o només parcialment certs. Goffman especifica tres tipus d'estigmes personals:

- Les deformacions físiques.

- Els defectes de caràcter o personalitat, que s'atribueixen a una falta de voluntat, a passions prohibides o a condicions personals com les addiccions, l'homosexualitat o fins i tot l'atur i la pobresa.
- La pertinença a un grup determinat, una raça o una ètnia, una religió o una nació, amb atributs considerats indesitjables que són susceptibles de ser transmesos i de contaminar els altres.

A més hi ha dues perspectives diferents: els **desacreditats** tenen una característica personal immediatament visible i evident que produeix una resposta directa de l'entorn, mentre que els **desacreditables** tenen l'estigma ocult i no és immediatament perceptible pel públic. La diferència substancial en la resposta de l'entorn a les dues formes d'estigma implica que els efectes psicològics sobre l'estigmatitzat són diferents: de vergonya, aversió i reacció, en el primer cas, i d'ocultació i vigilància en el segon.

3. El comportament sexual com a font de desviació

La sexualitat no és el nostre interès primari fonamental, mèrit que s'emporten el menjar, el refugi, la seguretat psicològica i la pertinença al grup. No obstant això, és entre les activitats i obsessions que més ens ocupen. A més, és un component emocional i de la personalitat important, o almenys així s'ha considerat des dels treballs inicials de la psicoanàlisi de Freud, Lacan i Jung. Des del punt de vista de la sociologia del comportament desviat, ens interessa especialment perquè es tracta del següent:

- 1) Una àrea del comportament humà fortament regulada per normes de tot rang en totes les cultures.
- 2) Un espai que articula normes de diferent rang i de diferent intensitat, la qual cosa en fa la validesa molt dependent del context.
- 3) Un àmbit en què les fronteres entre l'admissible i l'inadmissible, el prohibit i el permès, o el mostrat i l'ocultat han canviat radicalment en els últims anys².

⁽²⁾Aquests són els assumptes que més ens interessaven a nosaltres.

La literatura de partida per a entendre per què el comportament sexual és una de les fonts de la desviació social ha estat centrada en tres tipus de problemes:

1) La repressió dels impulsos sexuals

Una tradició important prové de la **psicoanàlisi** i centra l'atenció en els mecanismes psicològics que permeten el control dels impulsos sexuals i l'adaptació consegüent a la vida en societat, i en els efectes potencialment perniciosos per a la psique d'aquests mecanismes. Des del punt de vista psicoanalític, atès que gran part del comportament sexual és necessàriament social, i atès que les societats modernes són complexes, la sexualitat no es pot desenvolupar únicament de la manera que el cos suggereix. A més, segons els seguidors inicials de Freud, alguns dels impulsos sexuals bàsics presents en la infància són reprimits en qualsevol context social. D'aquesta manera, algunes de les regles socials que regulen d'una manera inicial el comportament sexual, com el tabú de l'incest, tenen un caràcter universal.

En un pas suplementari, **Herbert Marcuse** (1955), va argumentar que la repressió sexual inicial estableix les bases per a la generalització dels mecanismes repressius que permeten l'autocontrol del comportament dels individus en àrees que no tenen relació amb la sexualitat. Els mateixos sistemes psíquics que s'utilitzen per a suprimir els impulsos s'utilitzen per a altres aspectes del comportament no adequats en situacions socials. D'aquesta manera, els sen-

timents de vergonya i culpa que es deriven del desenvolupament de mecanismes de repressió de l'impuls sexual fan que la gent sigui més controlable i dòcil en altres aspectes de la seva vida.

Des d'un altre punt de vista, això no és necessàriament dolent. **Christopher Lasch** (1991), per exemple, defensa que una repressió adequada de la sexualitat més bàsica és necessària per al funcionament sa de la psique i, si té lloc en un context en què les institucions i la cultura funcionen bé, condueix a una vida familiar ordenada, completa i satisfactòria.

Fixem-nos que la teoria psicoanalítica ens ofereix les bases d'una **teoria del control social**, que en realitat s'ha aprofitat parcialment en la sociologia i l'antropologia.

La idea bàsica és que els mateixos mecanismes que permeten el desenvolupament d'una personalitat adulta per la repressió i sublimació dels impulsos primitius es generalitzen per a permetre posteriorment el control d'impulsos.

L'avaluació moral de la psicoanàlisi és ambivalent, ja que d'una banda accepta com a imprescindible per a la vida humana civilitzada la repressió, però d'altra banda considera que aquest mateix mecanisme de repressió genera tot un ventall de patologies, que en les versions clàssiques de la psicoanàlisi constitueixen pràcticament el conjunt de la psicopatologia humana. Més endavant, s'ha tendit a distingir més clarament entre trastorns neuròtics, amb un origen més clarament basat en mecanismes repressius, i quadres psicòtics, amb una multitud de causes.

2) La varietat sexual

No solament homes i dones tenen comportaments diferents pel que fa al sexe, sinó que podem trobar diferències considerables entre persones del mateix sexe, homes i dones de diferents cultures, o fins i tot dins les mateixes persones al llarg del seu cicle vital. No tots tenim les mateixes orientacions, aspiracions i preferències pel que fa al comportament sexual i la inclinació a d'altres. A més, alguns aspectes de la varietat del comportament sexual humà estan acceptats i sancionats per les normes socials, mentre que d'altres estan proscriuïts en funció del context en què es produeixen, la seva pràctica està afavorida però no la seva expressió pública, estan prohibits, o es consideren tan aberrants que ni tan sols hi ha normes socials ni lleis explícites per a afrontar-los. Encara més, i això ens interessa especialment en aquest context, les normes canvien no solament d'una societat a una altra, sinó també d'un temps a un altre, d'una generació

a una altra. Les societats occidentals han assistit a un canvi transcendent en les últimes dècades, que no sols concerneix les pràctiques sexuals sinó també el que es considera adequat.

Totes aquestes transformacions ens ensenyen molt sobre què hi ha de “natural” en les normes socials, i què és exclusivament “cultural”. Especialment, perquè alguns dels canvis i transformacions que han ocorregut recentment afecten costums que en segons quins contextos s’haurien considerat obertament aberrants, com les pràctiques homosexuals fora de contextos molt específics. D’aquesta manera, la varietat de comportaments i preferències pel que fa al sexe s’acomoda a tot un espectre de normes socials de diferent rang, des de simples preferències fins a prohibicions de caràcter antropològic que concerneixen a tot el conjunt de comportaments relacionats amb la sexualitat.

L’informe Kinsey

Molt del que sabem sobre el comportament sexual s’ha investigat gràcies als informes publicats el 1948 (sobre homes) i el 1953 (sobre dones) per Alfred Kinsey, i coneguts habitualment com a *informe Kinsey*. Encara que la investigació sobre el comportament sexual humà ha avançat molt des de llavors, va tenir el valor de ser un treball pioner en aquesta àrea, tant des del punt de vista metodològic com des del contingut. Kinsey va fer 5.390 entrevistes a homes i 5.940 a dones, tots blancs, per mitjà d’un qüestionari memoritzat pels entrevistadors de més de cinc-cents ítems. La publicació de l’informe va causar una gran sensació, ja que descobria aspectes de la vida privada que havien restat ocults fins aleshores.

En les dades de Kinsey, es reportava que un 92% dels homes i un 62% de les dones practicava la masturbació. El 50% dels homes i el 26% de les dones havien tingut algun tipus d’experiència extramarital durant el matrimoni quan havien arribat als quaranta anys d’edat. A més es donaven dades precises sobre la durada i la freqüència de les relacions sexuals, sobre les fantasies i sobre el sadomasoquisme. Totes aquestes dades van ser extremadament controvertides en el moment de la publicació, ja que mostraven l’alta freqüència amb què es practicaven alguns comportaments que l’opinió pública considerava desviats. L’informe Kinsey donava una impressió general de la hipocresia pública entorn del sexe que va tenir molta influència pocs anys més tard, encara que no era aquest l’enfocament amb què estava redactat.

Probablement, la manera d’abordar l’anàlisi de l’homosexualitat va ser el que va causar més sensació en el seu moment. Kinsey va crear una escala, en la qual en comptes de tres posicions (homosexual, bisexual i heterosexual) en va incloure set, amb l’afegit d’una vuitena categoria per a “asexual”. Aquest procediment ha contribuït a popularitzar la idea que un 10% dels homes és homosexual (i el 6% de les dones), però en realitat aquesta xifra s’ha tret de context. No obstant això, el 10% havia estat exclusivament homosexual durant almenys tres anys abans dels cinquanta-sis. El 37% dels homes i el 13% de les dones havien tingut una experiència amb el mateix sexe que havia conduït a l’orgasme. L’ús d’una escala va contribuir a promoure la idea que l’orientació sexual es troba al llarg d’un continu que va des dels que són exclusivament homosexuals fins als que són exclusivament heterosexuals, la qual cosa forma part de la concepció moderna de l’orientació sexual que manté molta gent.

L’informe Kinsey ha estat molt criticat pels seus procediments de confecció de la mostra. D’una banda, és molt possible que hi hagués un efecte d’autoselecció en la realització d’un estudi sobre temes tabú. D’altra banda, el procediment de mostreig va incloure grups específics de persones, seleccionats per conglomerats en institucions, la qual cosa pot representar un biaix important. Hi havia un grup significatiu de població presa (25%) i d’homes dedicats a la prostitució masculina (5%). No obstant això, les anàlisis posteriors, fetes durant els anys setanta després d’eliminar la població més problemàtica, donaven resultats pràcticament idèntics.

3) Naturalesa i cultura

Un dels aspectes variables de la sexualitat és l'edat a la qual es consideren adequades la **iniciació sexual** i la **reproducció**. No és difícil veure que les edats que es consideren apropiades per a l'inici de l'activitat sexual s'han anat retardant al llarg de la història –entre sis i dotze anys pel que fa a societats “primitives”–, i en l'actualitat trobem contextos socials en què l'edat d'iniciació és molt primerenca, en contrast amb altres en què és molt tardana. Aquest fenomen no ocorre només amb la iniciació sexual, ja que hi ha altres aspectes del cicle vital que han anat endarrerint els seus temps. Cal preguntar-se fins a quin punt la caiguda recent de la prohibició del sexe prematrimonial, que fa només dues generacions es considerava una forma de desviació greu, o el lleuger avançament de les edats d'iniciació sexual entre els adolescents no responen a un reajustament a ritmes biològics naturals des d'una situació forçada induïda culturalment. Sovint es posa en qüestió l'existència de l'adolescència, com a etapa vital definida, en altres societats diferents de la nostra, en les quals el pas de la infantesa a l'edat adulta té lloc a un ritme molt més ràpid, incloent l'assumpció de responsabilitats i drets i la iniciació en el sexe reproductiu.

La **sociobiologia**³ ens dóna una perspectiva molt interessant sobre la varietat sexual i el contrast entre naturalesa i cultura en aquest context. Des del punt de vista dels sociobiòlegs, els homes i les dones tenen estratègies reproductives molt diferents. Mentre que elles busquen en la parella qualitat (en un sentit biològic), ells estableixen estratègies per a aconseguir quantitat. Si no hi ha un control social adequat, els homes segueixen una estratègia d'intentar fertilitzar tantes dones com els sigui possible. Les dones, d'altra banda, protegeixen les seves inversions en reproducció donant a llum i criant un nombre limitat de nens, i per tant prefereixen homes que els assegurin l'accés a recursos suficients per a la criança. Si, com afirma l'estereotip, hi ha una preferència pels homes perillosos, és perquè hi ha una selecció genètica favorable a la preferència per homes amb característiques dominants –en termes del context evolutiu dels humans primitius. Se sap que fins a un 10% dels naixements tenen gens que no són els del pare, i que aquesta xifra és relativament estable entre poblacions, la qual cosa suggereix a alguns sociobiòlegs que hi ha una estratègia de diversificació per part de les dones entre els homes que cuiden les seves cries i els homes que són més atractius des del punt de vista evolutiu. Aquestes idees de la sociobiologia no estan en absolut demostrades, i de fet hi ha explicacions alternatives de caràcter completament diferent.

⁽³⁾També coneguda com a *psicologia evolucionista* (vegeu el mòdul 3).

Exemple

Per exemple, es pot argumentar que la promiscuïtat tant masculina com femenina és el resultat d'una **mercantilització de l'amor i el sexe**, en un context social en què es crida l'atenció sobre els aspectes superficials dels productes, incloent les relacions.

4. Homofòbia i preferències sexuals

L'homosexualitat primer, i en l'actualitat l'homofòbia, han estat estudiades amb deteniment per la sociologia de la desviació. Encara que en l'actualitat no es consideri que l'experiència homosexual sigui un tema que hagi d'estar enquadrat en els estudis sobre desviació, tradicionalment s'ha mantingut una actitud molt hostil per part del context social envers els homosexuals, ha estat un objecte d'etiquetatge i estereotipatge clar, i fins i tot ha entrat en el terreny del que es considerava il·legal. No hem d'oblidar que la normalització a la qual ha estat sotmesa l'homosexualitat en els últims quaranta anys no és solament molt recent sinó també única quant a l'abast i generalitat. Encara que hi ha hagut altres contextos socials en què s'entenia i acceptava el comportament homosexual, pel que sabem, l'abast d'altres normalitzacions històriques era més limitat.

La demografia de l'homosexualitat és bastant discutida.

En l'**informe Kinsey** (1949) es donaven diverses xifres: el 3% dels homes es definia com a exclusivament homosexual, el 10% ho havia estat durant almenys tres anys, el 37% havia tingut alguna experiència fins a l'orgasme, i el 46% havia reaccionat alguna vegada davant altres homes.

Les dades d'altres estudis més recents són considerablement menors: segons **Laumann i els seus col·laboradors** (1994), un 6% dels homes i un 4% de les dones han tingut sentiments envers persones del mateix sexe; un 9% dels homes i un 4% de les dones s'han implicat en relacions sexuals amb persones del mateix sexe; i un 2,8% dels homes i un 1,4% de les dones s'identifiquen a si mateixos com a gais o lesbianes.

Sens dubte, la xifra és més elevada que l'última, ja que hi ha molta pressió social per a no definir-se com a homosexual en públic, però no ha de ser més elevada que la segona, ja que les relacions ocasionals no impliquen necessàriament una inclinació homosexual.

Un primer problema és saber fins a quin punt l'homosexualitat és el resultat d'un procés genètic i ambiental o d'un procés de caràcter social i cultural, però els homosexuals sovint viuen la seva experiència de l'orientació sexual d'una manera tan natural com els heterosexuals, la qual cosa suggereix una causa natural. **Plummer** (1975) definia quatre estadis de l'experiència homosexual:

1) **Sensibilització**, en el qual es pren consciència de la pròpia inclinació sexual.

2) **Significació**, en el qual s'assumeix la condemna social de l'homosexualitat.

3) **Sortir de l'armari**, que implica assumir la identitat homosexual enfront de la condemna social.

4) **Estabilització**, que implica l'acceptació d'una forma de vida gai i, en certs casos, el rebuig envers la societat heterosexual.

Troiden (1979) anomena el segon pas *dissociació* i el quart *compromís*, però el significat és bàsicament el mateix. En qualsevol cas, no hi ha dubte que si l'origen biològic i ambiental de la inclinació sexual és probable, el del procés d'acceptació social i autoadaptació no ho és en absolut, sinó que està fortament condicionat per la pressió social i la disponibilitat de referències properes. Part de la constitució de la identitat homosexual es deriva del fet que "sortir de l'armari" és una cosa que s'ha de fer cada dia (Marcus, 1993).

Les reaccions a l'homosexualitat són més problemàtiques que l'homosexualitat mateixa, i les instàncies de discriminació són pràcticament constants, encara que s'ha de reconèixer que en aquest sentit s'ha canviat molt (des de la invisibilitat a la presència pública). L'**homofòbia** es presenta almenys en tres nivells diferents:

- el de les actituds i prejudicis, molt generalitzat;
- el de la discriminació, menys freqüent; i
- el de l'agressió, encara menys freqüent.

A Espanya, el 86% dels joves considera que s'ha de poder parlar de la pròpia homosexualitat en públic, i el 62,2% considera normal que dos homes es facin un petó en públic i un 66,2% que ho facin dues dones (CIS, 2010). Aquestes xifres canvien ràpidament, i la normalització de les relacions homosexuals avança molt de pressa.

No obstant això, no hi ha raons per a pensar que un nucli important de la població no continuï mantenint una posició obertament homòfoba, o una homofòbia discreta però discriminatòria.

Els **perfils sociològics de l'homofòbia** són relativament estables i ben coneguts. És un complex d'actituds relacionat amb nivells educatius i estatus baixos, com també amb el conservadorisme social, polític, religiós i sexual. És més freqüent entre homes que es defineixen o es veuen a si mateixos com a "masculins" o dones que es veuen a si mateixes com a "femenines". Més freqüent entre persones grans, excepte en els casos de violència. Més freqüent o explícit entre homes que entre dones, i menys probable entre persones que coneixen personalment algun gai o lesbiana. El fet que sigui més freqüent entre homes que entre dones se sol associar a la permanència d'una cultura sexista, que fa

que els homes no vulguin ser mirats com ells veuen les dones: com a objectes d'atenció sexual no sol·licitada (Kite i Whitley, 1996; Blumenfeld i Raymond, 1993).

5. La persecució de la diferència: obesitat, tatuatge i discapacitat

Molts altres grups de persones pateixen uns tipus o altres d'estigmatització i discriminació, en molts casos d'una manera latent i en altres de manera explícita. El rellevant d'aquestes situacions és que l'esquema de l'etiquetatge es pot aplicar d'una manera bastant clara. En algun cas, l'etiquetatge s'ha anat transformant en els últims anys gràcies a la moda o al fet que els senyals que l'indueixen són utilitzats pels seus portadors per a significar un estil de vida o una filosofia, com és el cas del tatuatge. A continuació considerarem tres casos específics: la discapacitat, l'obesitat i el tatuatge.

1) La discapacitat

La literatura sobre discapacitat tendeix a fer l'efecte que les persones amb problemes físics o psíquics es defineixen exclusivament o totalment per la discapacitat que tenen. No obstant això, com qualsevol altre, són persones que tenen rols familiars, laborals i polítics, que sovint són deixats de banda davant la impressió de la discapacitat per a d'altres. Per al context social de la discapacitat, aquesta predisposició pot resultar esgotadora. L'estigma no es troba en la discapacitat, sinó en la percepció i la disposició de persones no discapacitades.

L'estigma de la discapacitat afecta molt les vides dels discapacitats. La discriminació es troba a la feina, en la segregació en el sistema educatiu i en els obstacles físics que hi ha al seu voltant (Gill, 2001). L'estigma fa pensar a les persones no discapacitades que el tracte amb el discapacitat és esgotador, la qual cosa els fa perdre innombrables ocasions d'interacció i contacte personal. Això es converteix en dificultats per a ser ben rebuts com a veïns amistosos, amics fiables i parelles desitjables i competents.

Hi ha algunes característiques de l'estigma de la discapacitat que es poden considerar persistents (Thio, 2004, pàg. 277-278):

a) L'estigma és una **relació de poder**, o el resultat d'una relació de poder. Cal poder per a estigmatitzar. En essència, es tracta d'una relació asimètrica en què la part perdedora no pot respondre al canvi en les expectatives dels altres produït per l'estigma.

b) Sol contenir la idea que es tracta de gent **necessitada, feble i dependent**, que no pot fer la seva vida quotidiana per si mateixa. La cerca d'una impressió d'autonomia davant els altres és una lluita habitual de les persones amb certes discapacitats. Això dificulta que les persones no discapacitades estiguin disposades a mostrar respecte abans que pietat.

c) Els altres tendeixen a jutjar de diferent manera les discapacitats considerades com a **controlables i incontrolables**.

d) L'estigma es mostra per mitjà d'actituds i maneres de comportar-se **en presència** del discapacitat. La gent tendeix a sentir-se nerviosa i incòmoda, i això es tradueix en un repertori de comportaments que no es tindrien davant una persona no discapacitada: inquietud, mirades fixes, evitació, falta de contacte visual, distanciament físic, expressions de simpatia excessives o forçades.

2) L'obesitat

L'obesitat creix a molta velocitat a mesura que augmenta el nivell de vida i que el sistema alimentari perd les arrels tradicionals. A Espanya, el 56% dels adults i el 77% dels nens i adolescents pateix de sobrepès, i prop d'una quarta part dels adults són obesos (AESAN, 2011).

Encara que aquestes xifres són molt elevades, l'extensió de l'obesitat arriba a molts països del món. Per tant, es podria dir que l'obesitat és **l'estigma del futur**.

La conformació de l'estigma de l'obesitat té uns quants components diferents.

- D'una banda, ha existit tradicionalment, encara que en altres èpoques l'obesitat es considerava com un senyal de prosperitat i riquesa.
- D'altra banda, vivim en societats que tenen una clara preferència pels cossos sans, joves i forts, i s'assigna un valor creixent a l'activitat física i, en termes generals, al control sobre el propi cos.

Els models femenins –i especialment els dirigits a les dones– han disminuït gradualment de volum fins a generar-se una veritable controvèrsia entorn de la salut de les models femenines i de la pressió a les adolescents i joves per a controlar el pes, factor que se sol associar amb l'extensió de l'anorèxia i la bulímia.

En el nucli de l'estigma de l'obesitat hi ha un judici moral sobre la força de voluntat de l'obès, la seva falta d'autocontrol i la seva deixadesa. És a dir, hi ha una **atribució de les causes de l'obesitat a la pròpia víctima**. Aquest judici és fonamentalment injust, ja que la immensa majoria dels casos d'obesitat estan associats a factors genètics, reforçats per un sistema d'alimentació poc sa i formes de vida sedentaris.

Exemple

Un malalt per VIH pot ser vist com algú que ha triat la seva malaltia i que, per tant, no ha de ser objecte de pena o meixedor d'ajuda.

Exemple

Un comportament especialment molest és la tendència a ajudar sense que se'ns sol·liciti: això s'interpreta amb freqüència com una expressió de pena i nerviosisme, més que com a compassió i respecte genuïns (Hebl i Kleck, 2000).

L'estigma de l'obesitat té conseqüències en l'autoestima de les víctimes, i és una font important de trastorns depressius i d'ansietat. Des d'un punt de vista social, es parla de tres tipus de conseqüències (Goode, 2004):

a) Moltes dones internalitzen l'estigma i assumeixen que són les responsables de la seva pròpia obesitat, amb respostes diverses.

b) Altres dones el rebutgen i fins i tot arriben a formar grups de dones obeses i a reivindicar el seu orgull per ser fortes i criticar la discriminació contra les persones obeses.

c) S'ha generat una gran indústria entorn dels tractaments contra l'obesitat, des de pastilles, dietes, màquines d'exercici, programes d'exercici, llibres i intervencions mèdiques fins a hostaleria i màquines per a reduir pes sense moure's.

3) El tatuatge

El tatuatge és un cas especial d'estigmatització, almenys per dues raons.

La **primera** és que és una estigmatització triada, adquirida com a senyal simbòlic de formes de vida, expressions d'interès o creences. Això vol dir que els tatuats manegen l'estigma del tatuatge d'una manera completament diferent de com es fa amb els altres estigmes. El tatuatge tradicional comporta un missatge al món extern clar i definitori del portador.

La **segona** és que el seu significat ha canviat radicalment en molt poc temps. Els tatuatges han estat populars entre determinats sectors de la població i en determinats països. Mariners, prostitutes i criminals han estat els portadors tradicionals de tatuatges en el món occidental, d'una manera que n'assenyalava clarament la diferència respecte a la població convencional. En altres contextos socials i en altres èpoques, el tatuatge no assenyalava necessàriament la pertinença a un grup marginal, i en alguns casos es reservava a la noblesa o a la casta guerrera (Kuwahara, 2005). No obstant això, en els últims anys s'ha convertit en una petita ruptura de les normes de la qual participen joves de classe mitjana, estudiants i motociclistes de cap de setmana.

La raó de ser del tatuatge tradicional és més fàcil de comprendre. Implica l'assumpció d'un rol determinat, i en el seu context té el paper de senyalitzar la masculinitat, la fidelitat a les normes de grup o simplement la pertinença, per mitjà d'un sistema que no té volta enrere. Fins i tot té l'aspecte racional de fer el tatuat més fiable per a altres persones de la seva condició. Però, per què es tatua el nou tipus de consumidor de tatuatges? Sembla que el nou tatuatge, al costat del **pírcing**, respon a un esquema complicat d'expansió.

D'una banda, per a molts joves el tatuatge és obertament un senyal d'independència dels seus pares i d'autonomia personal. Per a altres, l'atracció es troba obertament en la popularitat que ha adquirit en molts mitjans de comunicació, en la televisió o entre estrelles esportives i actors (Irwin, 2001). La capacitat de normalització dels mitjans de masses no és menyspreable, i en el cas del tatuatge s'ha convertit en un veritable fenomen mundial.

No obstant això, el nou tatuat ha de superar alguns obstacles, i especialment la por a les conseqüències de la desviació. L'obstacle principal és la por a la complicació de les relacions amb els pares i la família, que poden témer que un tatuatge perjudiqui el futur professional i les relacions del seu fill en el futur, com també l'estatus de la pròpia família. Portar un senyal corporal propi de persones de baixa reputació, que a més té un caràcter irreversible, no és el més desitjable per a uns pares, encara que siguin moderns. Habitualment, això es barreja amb dubtes sobre la salubritat del tatuatge.

Katherine Irwin (2001) ha estudiat les estratègies que despleguen els joves que es tatuen per bregar amb els costos socials de l'acte del tatuatge, i les ha resumit en quatre opcions:

- a) Actitud **antagonista** envers qui condemna el tatuatge, responent a la condemna amb una condemna. Si una persona em jutja pel tatuatge que porto, no mereix tenir relació amb mi.
- b) Ús de **motivacions convencionals**, com matrimonis, graduacions o naixements per a justificar el desig del tatuatge.
- c) Implicació en una **vida convencional**, que dissol el significat de la petita ruptura de les regles que implica el tatuatge. Si una persona és bon fill, espòs o pare, quina és la importància d'un tatuatge al cos?
- d) Conformitat amb una **estètica convencional**. Molts dels nous tatuats eviten estètiques radicals o agressives, més apropiades per a l'estil de *rockers*, *bikers* i altres desviats que fan gala de la seva pertinença precisament amb aquest tipus d'estètica.

Resum

Gran part de la sociologia de la desviació clàssica gira entorn del concepte de norma. Les **normes socials** inclouen tot tipus de patrons de comportament, i tenen una sèrie de característiques sobre les quals convé reflexionar:

- En general, es refereixen a expectatives de comportament.
- Varien quant a la gravetat.
- Les normes adequades depenen del context.
- Solen estar lligades a una sanció (positiva o negativa).
- S'aprenen i poden ser específiques d'un grup de persones.

Hi ha diferents tipus de normes, una distinció clàssica és la que es fa entre *leges*, *mores* i *folkways*.

Hi ha altres maneres de distingir unes normes d'altres:

- Entre normes formals i informals
- Entre normes descriptives i restrictives
- Entre normes prescriptives i proscriptives
- Entre normes explícites i implícites

Prejudici, estereotip i discriminació són fenòmens diferents. Els prejudicis i els estereotips s'han estudiat des de fa temps en la psicologia social. Lippman, Allport, Campbell i Tajfel marquen fites en l'anàlisi dels estereotips socials.

Un corrent molt important en els estudis sobre desviació social és la **teoria de l'etiquetatge**. Parteix de la idea que és el judici de l'entorn social convencional el que marca un comportament com a desviat.

La idea central de la teoria de l'etiquetatge és que els desviats assumeixen el seu **rol** com a tals i actuen en conseqüència amb les expectatives de comportament de l'etiqueta que reben.

- Seguint aquesta idea, és especialment interessant la distinció entre **desviació primària** (abans del reconeixement pels altres) i **desviació secundària** (reconeguda pels altres i assumida per l'actor).
- Això porta a veure la desviació com un **procés** d'assumpció de rols per part del desviat.

Se solen associar amb la teoria de l'etiqueta els noms de Tannenbaum, Lemert, Matza, Miermi i Wilkins. Però l'autor més reconegut és **Howard S. Becker**.

Erwin Goffman, que en el terreny de la desviació va treballar sobretot amb malalts mentals. És especialment important però va més enllà de la teoria de l'etiquetatge. El seu treball més conegut és *Estigma*, que gira entorn d'aquest concepte.

- L'estigma comporta la privació a un individu d'una acceptació social plena. És rellevant en la mesura en què representa o pot representar una reacció per part de l'entorn.
- Una àrea important de treball en la sociologia de la desviació és el comportament sexual. Hi ha tres temes de discussió importants entorn de la sexualitat humana i la desviació:
 - La importància de la **repressió dels impulsos** sexuals i els mecanismes psicològics que la permeten.
 - El grau de **varietat sexual** en les poblacions humanes.
 - Fins a quin punt el comportament sexual és **producte de la naturalesa o està modelat per la cultura**.

Les dinàmiques d'etiquetatge i estigmatització s'han aplicat a l'anàlisi social de l'orientació sexual i de l'homofòbia. Diversos autors defensen que hi ha un patró d'acceptació i naturalització de la pròpia homosexualitat, variable en funció de l'acceptació per part del context social.

Altres formes de desviació a les quals s'ha aplicat una anàlisi en termes d'etiquetatge i estigmatització són l'obesitat, la discapacitat i el tatuatge.

Activitats

1. Elaboreu una llista de les normes que compliu al llarg del matí. Com que la llista pot ser innombrable, atureu-vos en la número 15. Construïu una taula en què a cadascuna s'assigni el tipus (*leges, mores, folkways* o compliment de papers), i s'indiqui si són descriptives o restrictives, prescriptives o proscriptives, explícites o implícites.
2. El gènere és un exemple de com assignem característiques personals i esperem determinats comportaments de tots els membres d'una categoria social. Podríeu desenvolupar en una llista el rang de comportaments esperats davant les persones del gènere oposat? Sabríeu determinar en quin moment es creua la frontera del sexisme?
3. En la pàgina web del CIS (<http://www.cis.es>) es pot accedir al seu banc de dades, en què entre moltes altres enquestes hi ha l'Enquesta nacional de salut sexual, que conté molta informació sobre el comportament sexual. Copieu-ne el qüestionari i els resultats principals (no el fitxer de dades) i, després d'emplenar el qüestionari per a comprovar com és l'extracció d'informació, examineu els resultats generals i compareu-los amb els vostres. Penseu que la majoria de la gent és convencional en els seus hàbits sexuals?
4. Penseu si se us ocorre alguna altra forma de desviació basada en l'etiquetatge que no s'hagi vist aquí. Examineu les conseqüències de l'etiquetatge en el cas que heu trobat.

Glossari

desviació primària *f* Acte inicial de ruptura de les normes sense la intervenció d'altres, segons Lemert, de la qual únicament és testimoni el mateix infractor.

desviació secundària *f* Cristal·lització del comportament desviat a causa de la reacció social a una conducta desviada observada per altres, i assumpció del rol de desviat.

discriminació *f* Acte d'aplicació de les regles que eximeix d'avantatges o oportunitats una persona o grup a causa de la seva condició, pertinença o identitat.

estereotip *m* Ideació d'un grup social, d'una nacionalitat o d'un tret personal que implica una atribució de preteses característiques de grup a cadascun dels individus que hi pertanyen.

estigma *m* Tret, característica o atribut que fa que el portador sigui inclòs en una categoria social envers la qual hi ha una actitud negativa.

etiquetatge *m* Assignació d'una marca social a un individu que genera una dinàmica d'acceptació per part d'aquest i confirma les expectatives negatives de la societat.

norma *f* Manera d'actuar, condició o comportament sancionat socialment.

pragmatisme americà *m* Escola de filosofia nord-americana centrada, entre altres temes, en les conseqüències dels processos de simbolització, de la trama de la qual neix l'escola de psicologia i sociologia coneguda com a *interaccionisme simbòlic*.

prejudici *m* Actitud, de caràcter elaborat, valoratiu i emocional envers un grup social, adquirida abans d'haver reunit una prova o experiència suficients. Un prejudici pot ser positiu o negatiu.

sanció *f* Resposta social específica a un comportament. En el context de la sociologia, tant pot ser negativa (càstig) com positiva (premi).

Bibliografia

- AESAN (Agencia Española de Seguridad Alimentaria y Nutrición)** (2011). *Encuesta nacional de ingesta dietética española*. Madrid.
- Allport, Gordon** (1954). *The nature of prejudice*. Reading (MA): Addison-Wesley.
- Becker, Howard S.** (1963). *Outsiders: studies in the sociology of deviance*. Nova York: The Free Press.
- Blumenfeld, Warren; Raymond, Diane** (1993). *Looking at gay and lesbian life*. Boston: Beacon.
- Campbell, Donald T.** (1963). "Etnocentric and other altruistic motives". A: D. Levine (ed.) *Nebraska Symposium on Motivation* (pàg. 283-311). Lincoln: Univ. of Nebraska Press.
- CIS** (2010). *Estudio 2854. Actitudes de los jóvenes ante la diversidad sexual*.
- Fiske, Susan T.** (1993). "Social cognition and social perceptions". *Annual Review of Psychology* (vol. 44, núm. 1, pàg. 155-194).
- Fiske, Susan T.** (1998). "Stereotyping, prejudice, and discrimination". A: Daniel T. Gilbert; Susan T. Fiske; Gardner Lindzey. *The handbook of social psychology* (vol. 2, 4a. ed.). Boston (Mass.).
- Fox, Robin** (1990). *La roja lámpara del incesto. Investigación sobre los orígenes de la mente y de la sociedad*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- Gill, Carol J.** (2001). "Divided understanding: the social experience of disability". A: Gary Albrecht i altres (editors). *Handbook of disability studies*. Nova York: Harper Collins.
- Goode, Erich** (2004). "The stigma of obesity". A: Alex Thio; Thomas Calhoun (editors). *Readings in deviant behavior* (3a. ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Hamilton, D. L.; Dugan, P. M.; Troler, T. K.** (1985). "The formation of stereotypic beliefs: Further evidence for distinctiveness-based illusory correlations". *Journal of Personality and Social Psychology* (núm. 48, pàg. 5-17).
- Hebl, Michelle L.; Kleck, Robert E.** (2000). "The social consequences of physical disability". A: Todd F. Heatherton i altres. *The social psychology of stigma*. Nova York: Guilford Press.
- Irwin, Katherine** (2001). "Legitimizing the first tattoo: moral passage through informal interaction". *Symbolic Interaction* (vol. 24, núm. 49-73).
- Jones, J. M.** (1997). *Prejudice and racism*. Nova York: McGraw-Hill.
- Kahneman, Daniel; Tversky, Amos; Slovic, Paul (editors)** (1982). *Judgment under uncertainty: heuristics & biases*. Cambridge (UK): Cambridge University Press.
- Kite, Mary; Whitley, Bernard E.** (1996). "Sex differences in attitudes towards homosexual persons, behaviors and civil rights: A meta-analysis". *Personality and Social Psychology Bulletin* (vol. 22, núm. 336-353).
- Kuwahara, Makiko** (2005). *Tattoo: an anthropology*. Nova York: Berg.
- Lasch, Christopher** (1991). *The true and only heaven: progress and its critics*. Nova York: Wiley.
- Laumann, Edward O. i altres** (1994). *The social organization of sexuality: sexual practices in the United States*. Chicago: Uni. Of Chicago Press.
- Lemert, Edwin** (1951). *Social Pathology*. Nova York: McGraw-Hill.
- Lippman, Walter** (1922). *Public opinion*. Harcourt: Brace & co.
- Marcus, Eric** (1993). *Is it a choice?* San Francisco: Harper.
- Marcuse, Herbert** (1955). *Eros and civilization: a philosophical inquiry into Freud*. Nova York: Beacon.
- Matza, David** (1969). *Becoming deviant*. Nova York: Prentice-Hall.

Tajfel, Henri (1982). "Social psychology of intergroup relations". *Annual Review of Psychology* (vol. 33, núm. 1-39).

Tannenbaum, Frank (1938). *Crime and community*. Nova York: Columbia University Press.

Troiden, Richard R. (1979). "Becoming homosexual: A model of gay identity acquisition". *Psychiatry* (vol. 42, pàg. 463-466).

Wilkins, Leslie (1964). *Social deviance*. Londres: Tavistock.